

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄. - ΤΕΥΧΟΣ ΙΒ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1880

Οὐκ ἔστι περὶ δτου ἂν θειοτέρου ἀνθρώπου
βουλευσάτο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οικείων. (Πλάτ. Θεάγης.)



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1880

Θ Δ Η Γ Ι Α Ι

ΔΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑΙ

ΥΠΟ Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ.¹

Θά ἀρχίζῃ ἡ σιωασκαλία διὰ τῆς γεωγραφίας ἢ μᾶλλον τῆς τοπογραφίας τῆς αἰθούσης τῶν παραδόσεων, τοῦ σχολείου, τῆς συνοικίας, τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ὑπάρχει τὸ σχολεῖον, διδασκομένου τοῦ μαθητοῦ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῶν τεσσάρων τοῦ ὀρίζοντος σημείων καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν σχετικῶν ἀποστάσεων. Ἐπειτα θά διδαχθῶσιν οἱ μαθηταὶ νὰ εὐρίσκωσιν ἐπὶ ἀπλοῦ σχεδιογραφήματος τὸν τόπον, ἐν ᾧ κατοικοῦσι καὶ τὰ περίξ αὐτοῦ, θά μάθωσι νὰ σημειώνωσι καὶ νὰ διακρίνωσι τὰς κατοικίας, τὰς καλύβας, τὰς ὁδοὺς, τὰ ποτάμια, τὰ ὄρη ἢ τοὺς λόφους, τὰς κοιλάδας, κόλπους, ἀκρωτήρια κτλ. πάντα ἐνὶ λόγῳ τὰ τυχὸν ὑπάρχοντα φυσικὰ σημεῖα. Ἄν τὸ μέρος, ἐνθα γίνεται ἡ διδασκαλία, δὲν ἦνε παράλιον, θά λάβωσιν οἱ παῖδες ἔννοιαν τῆς θαλάσσης κατὰ τὸ δυνατόν διὰ τινος γνωστῆς λίμνης, ποταμοῦ ἢ τινος ἄλλου μάζης ὕδατος. Ἄφ' οὗ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον γνωρίσωσι τὴν φυσικὴν τῆς περιφερείας των γεωγραφίαν, θά προστεθῶσιν αἱ δέουσαι γνώσεις ἐκ τῆς ἱστορίας, τῆς καταστατικῆς, τῆς διοικήσεως, τῆς ἐμπορίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν τοιούτων. Ὅ,τι δ' ἔγεινε διὰ τὴν περιφέρειαν, θά ἐπεκταθῇ ἔπειτα εἰς τὸν δῆμον, τὴν ἐπαρχίαν, τὸν νομὸν, τὸ κράτος.»

Εἶνε τώρα φανερόν ὅτι εἰς τὰς τοιαύτας ἀσκήσεις ἀδύνατον εἶνε νὰ ὀδηγῇ τὸν διδάσκαλον τὸ ἐγχειρίδιον, διότι τὸ ἐγχειρίδιον φυσικὰ δὲν δύναται ἢ μίαν νὰ ἔχη τὴν ἀφστηρίαν, τὴν Ἑλλάδα π. χ., ἄλλως ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν τόσα ἐγχειρίδια ὅσα εἶνε τὰ χωρία τὰ ἔχοντα σχολεῖον. Πρέπει λοιπὸν ὁ διδάσκαλος οἷονεὶ προκαταρκτικῶς νὰ διδάξῃ τὸν μαθητὴν τὰς πρώτας ταύτας γνώσεις διὰ ζώσης, καὶ ἔπειτα νὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τοῦ ἐγχειριδίου τὴν διδασκαλίαν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῇ, ὅταν ὁ λόγος ἦνε περὶ χωρῶν ἀγνωστοτέρων ἢ μᾶλλον ἀπομεμακρισμένων, νὰ καθιστᾷ ἐπαγωγὸν τὸ μάθημα περιγράφων, ὡς καὶ ἀνωτέρω ὑπεδείχθη, ὅσον εἶνε δυνατόν, τὰς χώρας ἐκεῖνας καὶ τοὺς κατοίκους των, τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα αὐτῶν καὶ τὰ τοιαῦτα, μεταχειριζόμενος ἐν ἀνάγκῃ καὶ εἰκόνας.

Πρέπει λοιπὸν τὸ μάθημα νὰ γίνηται ἐνώπιον τοῦ γεωγραφικοῦ πίνα-

¹ Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμενον φύλλον.

κος, κατ' ἀρχάς μάλιστα ἄνευ βιβλίου ἢ ἄλλου βοηθήματος, ὁ πίναξ δὲ νὰ ᾔηνε τὸ μόνον ὑλικὸν οὕτως εἶπειν τῆς διδασκαλίας ὄργανον. Ὁ διδάσκαλος θὰ ὑποδεικνύῃ τοῦ μαθήματος τὸ ὑποκείμενον καὶ θὰ προσκαλῇ τοὺς μαθητὰς νὰ ζητῶσι καὶ νὰ εὐρίσκωσι τὸν περὶ οὗ πρόκειται τόπον, ὁδηγῶν αὐτοὺς τοὺς παῖδας εἰς τὴν ἄσκησιν ταύτην καὶ διορθῶν ἐπιτηδείως τοὺς σφαλλομένους. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ μάθημα εἶνε περὶ τῶν κόλπων τῆς Εὐρώπης. Ὁ μαθητὴς ἔχει ἤδη μάθει ἐν τῇ προκαταρκτικῇ εἰσαγωγῇ τί ἐστὶ κόλπος. Ἰνα λοιπὸν εὕρη τοὺς κόλπους τῆς Εὐρώπης, εὐρίσκει πρῶτον τὰς θαλάσσας κατὰ τινὰ ὠρισμένην τάξιν, ἣτις θὰ τῷ ἔχη ἐκ τῶν προτέρων ὑποδειχθῆ, ἔπειτα παρακολουθεῖ τὰς ἀκτὰς τῶν θαλασσῶν τούτων κατὰ σειρὰν διὰ τοῦ δακτύλου ἢ διὰ τοῦ δείκτου, ἅμα δὲ ἀπαντᾷ ἐν τῇ διανοητικῇ ταύτῃ πορείᾳ ἕνα κόλπον, σταματᾷ, τὸν δεικνύει καὶ ἀναφέρει τὸ ὄνομά του, ὅταν δὲ τελειώσωσιν οἱ κόλποι τῆς μιᾶς θαλάσσης, ἀνάγεται πάλιν εἰς τὴν προσεχῆ θάλασσαν καὶ καταγόμενος εἰς τὰς ἀκτὰς αὐτῆς ἀνευρίσκει πάλιν τοὺς κόλπους, οὓς καὶ αὕτη σχηματίζει καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Δυνατὸν δὲ νὰ γίνηται καὶ τοῦτο ἀκόμη: ὁ μαθητὴς Α π. χ. ὀνομάζει ἕνα κόλπον, ὁ Β ἄλλον, ὁ Γ ἄλλον, ἔπειτα ὁ Δ ἐπαναλαμβάνει τοὺς τρεῖς κόλπους, ὑποδεικνύων ὅτι οὗτοι ἢ καὶ ἄλλοι ἀκόμη σχηματίζονται ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς θαλάσσης, ὁ Ε μετὰ ταῦτα ἀπαριθμεῖ πάντας τοὺς κόλπους δύο, τριῶν ἢ καὶ πλειόνων θαλασσῶν, τέλος ὁ Ζ ἐπαναλαμβάνει πάντας τοὺς κόλπους τῆς Εὐρώπης, οὓς προσκαλοῦνται καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ νὰ ἐπαναλάβωσι. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον πάντες οἱ παῖδες λαμβάνουσιν ἐνεργὸν μέρος καὶ ἅμα διάφορον ἕκαστος εἰς τὸ μάθημα. Ὅτι δὲ ὑπεδείχθη διὰ τοὺς κόλπους δυνατὸν νὰ γίνηται διὰ πάντα τὰ μέρη τῆς φυσικῆς ἢ τῆς πολιτικῆς γεωγραφίας, προστιθεμένων βαθμηδὸν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν παρατηρήσεων τοῦ διδασκάλου. Ἄν ὁ λόγος ᾔηνε περὶ ποταμῶν κατὰ τὴν αὐτὴν πάλιν μέθοδον προβαίνει ἢ διδασκαλία. Πρόκειται π. χ. περὶ τῶν ποταμῶν τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. θὰ ἀρχίζῃ ὁ διδάσκαλος ἀπὸ τῶν θαλασσῶν, διότι οὕτως εὐχερέστερον εὐρίσκονται οἱ ποταμοὶ καὶ τρόπον τινὰ ταξινομοῦνται κατὰ καθίστανται εὐμνημονευτότεροι: τίνες λ. χ. ποταμοὶ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν; θὰ ἐρωτήσῃ ὁ διδάσκαλος. Ὁ μαθητὴς θὰ ἀνεύρη πρῶτον τὸ μέρος τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ὅπερ προσβρέχει τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς χερσονήσου· ἐκεῖ θὰ ἴδῃ ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τάγου, τοῦ Μονδέγου, τοῦ Δούρου, τοῦ Μινίου, ἀφ' οὗ δὲ εὕρη τὰς ἐκβολὰς, παρακολουθῶν τὸν ροῦν τῶν ποταμῶν, θὰ ἴδῃ πόθεν ἐκεῖνοι πηγάζουσι, τίνες χώρας καταρδεύουσι, τίνες πόλεις

εἶνε παρὰ τὰς ὄχθας αὐτῶν ἐκτισμέναι καὶ ἄλλα ὅμοια. Ἐν τοιοῦτῳ δὲ ζητήματι πλῆθὺν ἐρωτήσεων δύναται νὰ ἀποτείνη ὁ διδάσκαλος πρὸς ἄσκησιν, ὡς ἐξῆς : τίνος χώρας πρωτεύουσα εἶνε ἡ Λισσαβὼν, παρὰ τίνι ποταμῷ εἶνε ἐκτισμένη, πόθεν πηγάζει ὁ ποταμὸς ἐκεῖνος, εἰς ποῖον μέρος τοῦ ποταμοῦ εἶνε ἐκτισμένη ἡ Λισσαβὼν, τί λέγεται δεξιά ὄχθη καὶ τί ἀριστερά, μεταξὺ τίνων ποταμῶν εἶνε τὸ ὄρος Ἐστρέλα, εἰς τίνα εὐρωπαϊκὴν χώραν, ἐπὶ τίνος ὄχθης τίνος ποταμοῦ κεῖται τὸ Ὀπόρτον κ.τ.λ. Ὡς παρατηρεῖ τις εὐχερῶς, αἱ τοιαῦται ἐρωτήσεις δύνανται νὰ πολλαπλασιάζωνται ἐπ' ἄπειρον, δὲν εἶνε χρεῖα δὲ νὰ προσθέσω ὅτι ὑπὸ παιδαγωγικὴν μάλιστ' ἐποψίν συντελεστικώτατον εἶνε νὰ δίδονται ποικίλαι μορφαὶ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν, οὕτω: τίς ἡ πρωτεύουσα τῆς Πορτογαλλίας; τίς πόλις εἶνε ἐκτισμένη εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τάγου; ποῦ κεῖται ἡ Λισσαβὼν; κτλ. Ἀλλὰ καὶ τὸ δὴ λεγόμενον σ κ ο ρ π ι σ τ ἄ δύνανται νὰ γίνωνται ἐπὶ τοῦ χάρτου αἱ πρὸς ἄσκησιν ἐρωτήσεις, οὕτω περίπου: τίς θάλασσα σχηματίζει τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος; πόσους κόλπους σχηματίζει εἰς τὰ δυτικά τῆς Εὐρώπης ὁ Ἀτλαντικὸς Ὠκεανός; εἰς τίνα χώραν εἰσχωρεῖ ὁ κόλπος τοῦ Λέοντος; τίνες γαλλικαὶ πόλεις κεῖνται εἰς τὰς ἀκτὰς, τὰς ὁποίας προσβρέχει ὁ κόλπος τοῦ Λέοντος; κ. τ. ἐ. Ἀφ' οὗ δὲ βαθμῆδὸν ἀσκηθῶσιν εἰς τὰς κατὰ μέρος τοιαύτας ἀσκήσεις οἱ μαθηταί, δύνανται καὶ πολυπλοκώτεραι καὶ οὕτως εἰπεῖν συνεχέστεραι ἐρωτήσεις νὰ ἀποτείνωνται πρὸς αὐτούς. Δίδομεν ἀνταῦθα ὑποδείγματα τινὰ τοιούτων ἐρωτήσεων.

Τίς ποταμὸς διαρρέει τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ῥωσίας;

Ὁ Νέβας.

Τίς ἡ πρωτεύουσα τῆς Ῥωσίας;

Ἡ Πετρούπολις.

Ἄν ὑποτεθῆ ὅτι πορεύεται τις κατ' εὐθείην γραμμὴν ἀπὸ Πετρούπολεως εἰς Μαδρίτην, διὰ τίνων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ θαλασσῶν θὰ διέλθῃ;

Θὰ διέλθῃ πρῶτον δι' ἑνὸς μέρους τῆς Ῥωσίας, θὰ διαπλεύσῃ ἔπειτα τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν, θὰ διέλθῃ διὰ τῆς Γερμανίας, διὰ τῆς Γαλλίας καὶ θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, εἰς τὸ κέντρον περίπου τῆς ὁποίας κεῖται ἡ πρωτεύουσα Μαδρίτη.

Διὰ τίνων χωρῶν θὰ διέλθῃ ὁ πορευόμενος ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς Παρισίους διὰ ξηρᾶς καὶ κατ' εὐθείαν γραμμὴν;

Διὰ τῆς Τουρκίας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Αὐστρίας, Ἑλβετίας καὶ ἐκείθεν θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν.

Τίνες χώραι ὀρίζουσι πρὸς βορρᾶν τὴν Ἰταλίαν;

(ΠΑΛΑΤΩΝ—ΤΟΜΟΣ Β'—ΤΕΥΧΟΣ Γ')

Ἡ Αὐστρία, ἡ Ἑλβετία καὶ ἡ Γαλλία.

Πόσαι χερσόνησοι ὑπάρχουσι πρὸς νότον τῆς Εὐρώπης καὶ τίς ἡ θέσις ἐκάστης ;

Τρεῖς ἡ Ἰβηρικὴ, ἡ Ἰταλικὴ καὶ ἡ τοῦ Αἴμου ἢ Ἑλληνοτουρκικὴ. Ἡ μὲν χερσόνησος τοῦ Αἴμου εἶνε πρὸς ἀνατολὰς, ἡ Ἰβηρικὴ πρὸς δυσμὰς καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἡ Ἰταλικὴ.

Αἱ κατὰ τοιοῦτον τρόπον γινόμεναι συχναὶ καὶ ποικίλαι ἐρωτήσεις εἶνε ἄσκησις θαυμασία, ἣτις θὰ ἔχη ταχέως ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ ἐντυπωθῶσι τὰ κυριώτατα τοῦ χάρτου τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν μνήμην τῶν παιδῶν, ἡ δὲ ἐντύπωσις αὕτη, ἡ χειρισμένη κατὰ τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, θὰ μένη ἐσαεὶ ἀνεξάλειπτος. Ὅχι μόνον δὲ τὰ καθέκαστα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τῶν τε κατὰ μέρος χωρῶν καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἡπείρου καθ' ὅλου πρέπει νὰ ἐντυπωθῆ εἰς τοὺς παῖδας. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη εἶνε νὰ ἀσκῶνται πρῶτον μὲν εἰς ἀντιγραφὴν χαρτῶν, ἔπειτα δὲ εἰς διαγραφὴν αὐτῶν καὶ ἄνευ ὑποδείγματος ἐπὶ τοῦ μαύρου πίνακος, τοῦτο δὲ κατ' οὐδένα τρόπον δὲν πρέπει νὰ παραμελῶσι οἱ διδάσκοντες, διότι εἶνε ἀπαραίτητον στοιχεῖον, ἵνα τεθῶσιν ἀσφαλεῖς βάσεις πρὸς τὸ μέλλον εὐρύτερον γεωγραφικὸν οἰκοδόμημα.

Ἐξ ὧν εἶπομεν, γίνεται καὶ πάλιν φανερόν ὅτι τὸ ἐγχειρίδιον εἶνε ὄλως δευτερεῦον. Ἡ κυρία διδασκαλία—ἐπιθυμοῦμεν δὲ νὰ νοήσωσι καλῶς τοῦτο οἱ διδάσκαλοι—θὰ γίνηται διὰ ζώσης καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ γεωγραφικὸς πίναξ θὰ διδάξωσι τοὺς μαθητὰς, τὸ βιβλίον δὲ θὰ χρησιμεύῃ μόνον διὰ νὰ ὑποβοηθῆ τὴν μνήμην καὶ οὐδὲν ἄλλο, ἐπέχον τόπον τετραδίου, σημειωματαρίου, ἐφ' οὗ τροχάδην καὶ ὄλως συνεπτυγμένως σημειοῖ τις ὅ,τι θέλει νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην. Πρέπει λοιπὸν φυσικὰ νὰ ᾔνε ἰσχνὸν καὶ συνεπτυγμένον τὸ ἐγχειρίδιον. «Ἐφ' οὗ γείνη τὸ μάθημα διὰ ζώσης καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου, λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, οὗ καὶ ἀνωτέρω παρεθέσαμεν γνώμας, πρέπει νὰ γείνη σκέψις περὶ τοῦ πῶς τὰ διδαχθέντα νὰ μὴ διαφύγωσι, διότι εἶναι ἀπατηλὸν χρῆμα ἡ μνήμη. Πρὸς τοῦτο χρειάζεται ἄλλη πάλιν ἄσκησις, ἣτις εἶνε τόσον σπουδαία ὅσον καὶ αἱ ἄλλαι, ἃς ὑπεδείξαμεν, καὶ τρόπον τινὰ ἡ ἀκολουθία αὐτῶν ἡ ἀναγκαία καὶ τὸ συμπλήρωμα αὐτῶν. Ἐνήργησεν ἤδη ὁ νοῦς, ἡ προσοχὴ, τὸ παρατηρητικὸν, πρέπει τῶρα νὰ ἐνεργήσῃ καὶ τὸ μνημονικὸν, νὰ ἀπομνημονεύωνται δηλαδὴ τὰ ὀνόματα. Ὑπῆρξεν ἐποχὴ, καθ' ἣν τὸ μνημονικὸν καὶ μόνον ἤσκειτο ἐν τῷ μαθήματι τῆς γεωγραφίας,¹

(1) Ἡ ἐποχὴ αὕτη δὲν παρήλθε δυστυχῶς ἀκόμη παρ' ἡμῖν.

εὐκόλως δὲ νοεῖ τις πόσον ἡ μέθοδος αὕτη εἶνε ἐλαττωματική. Πρέπει λοιπὸν τοῦ μνημονικοῦ ἢ ἄσκησις νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ πρέποντα αὐτῷ ὄρια, μὲ προσοχὴν ὅμως μήπως πολὺ ταπεινωθῇ καὶ στερήσῃ τὴν παιδαγωγίαν συντελεστικωτάτου βοηθήματος. Χρειάζεται δὴλον ὅτι καὶ ἡ ἀποστήθις, ἀλλὰ μόνον ἀφ' οὗ πρῶτον μάθωσι τὰ διδαχθέντα οἱ παῖδες κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα πρακτικὸν τρόπον. Ἡ ἀποστήθις δὲ δύναται νὰ γείνη ἢ διὰ σημειώσεων περιληπτικῶν ἐν τετραδίοις, ἐν οἷς κατὰ τάξιν θὰ ἀναγράφονται τὰ μεμαθημένα ὀνόματα, ἢ διὰ διδακτικοῦ βιβλίου ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὰς περιλήψεις καὶ φυσικὰ τακτικώτερον συντεταγμένου.»¹

Μετὰ δὲ τὴν ἀποστήθισιν τῶν ἤδη πρακτικῶς διδαχθέντων, κελεύει τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκαλος νὰ κλείσωσι καὶ τὰ βιβλία καὶ τοὺς χάρτας ἢ ἄγει αὐτοὺς εἰς μέρος, ὁπόθεν νὰ μὴ βλέπωσι τὸν ἀνηρτημένον ἐπὶ τοῦ τοίχου πίνακα, καὶ ἀρχίζει καὶ πάλιν προτείνων πρὸς αὐτοὺς ἐρωτήσεις ὁμοίας πρὸς ἐκείνας, αἵτινες τοῖς ἀπειτάθησαν ἐνώπιον τοῦ χάρτου. Εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας θὰ ἀπαντῶσιν ὅλως ἀπὸ μνήμης οἱ παῖδες ταχέως, ἀλλὰ μετὰ σκέψεως, πρέπει δὲ ὁ διδάσκων νὰ διατυπώσῃ ὀρθῶς καὶ καθαρῶς τὰς ἐρωτήσεις του. Ἡ ἄσκησις δ' αὕτη δύναται νὰ γίνηται καὶ ἐπὶ τῶν λεγομένων βωβῶν πινάκων, πινάκων δὴλα δὴ ἄνευ ὀνομάτων, ἐὰν τοιοῦτοι ὑπάρχωσιν ἐν τῷ σχολείῳ, δὲν θὰ παραλείπωνται δὲ καὶ ἐνταῦθα αἱ ἄλλαι συμπληρωτικαὶ οὕτως εἰπεῖν, τοὔτέστιν ἱστορικαὶ, βιομηχανικαὶ, ἐμπορικαὶ γνώσεις, ἃς συχνὰ πυκνὰ, ἕως οὗ ἐντυπωθῶσιν εἰς τὴν μνήμην τῶν μαθητῶν, πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὁ διδάσκαλος, συμπληρῶν τὸ βιβλίον, ὅπερ καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνομεν, πρέπει νὰ ᾔνε περιληπτικώτατον καὶ μόνον βοηθητικὸν τῆς μνήμης.

Ἄς συνοψίσωμεν τώρα τὰ λεχθέντα καὶ ἃς διαγράψωμεν διὰ βραχέων τὴν μέθοδον, καθ' ἣν καλὸν νομίζομεν νὰ γίνηται ἡ διδασκαλία τῆς γεωγραφίας.

Τέσσαρα δυνατὸν νὰ εἰπώμεν ὅτι πρέπει νὰ ᾔνε τὰ στάδια τῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις γεωγραφικῆς διδασκαλίας. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ὁ διδάσκαλος—ἔχων ἐννοεῖται πάσας τὰς γνώσεις, αἵτινες ἀπαιτοῦνται, καὶ ἐπαρκῶς ἐκάστοτε παρασκευαζόμενος—πρέπει πρὸ παντὸς ἄλλου σαφῶς νὰ δώσῃ τὴν ἐννοιαν τῆς γεωγραφίας εἰς τοὺς μαθητὰς του, ἀρχίζων κατὰ τὴν ὑποδειχθεῖσαν μέθοδον ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τοῦ δωματίου τῶν παραδόσεων, καὶ προβαίνων οὕτω βαθμῆδόν καὶ κατ' ὀλίγον μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ ἤθελε πεισθῇ ὅτι οἱ παῖδες ἐνόησαν κατὰ τὸ δυνατὸν τί

¹ Charbonneau, ἐνθα ἄνωτ. σελ. 362.

πράγμα εἶνε τῆς γεωγραφίας τὸ μάθημα καὶ τίς ἡ χρησιμότης του. Ἀπὸ τῆς ἀφηρημένης τρόπον τινὰ διδασκαλίας ταύτης θὰ μεταβῆ ὁ διδάσκαλος εἰς τὸ δεύτερον στάδιον, τὴν ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ δῆλα δὴ πίνακος διδασκαλίαν. Ὡς μεταβάσεις δὲ ἀπὸ τοῦ πρώτου σταδίου εἰς τὸ δεύτερον θὰ χρησιμεύσῃ ἢ πρόχειρος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου—ἂν ᾖ δυνατὸν—διαχάραξις ἐπὶ τοῦ μαύρου πίνακος σχεδίων, ὡς τοῦ δωματίου, τῶν περιχώρων κτλ. ἢ καὶ ἀπλῶν γεωγραφικῶν πινάκων. Κατὰ τὸ δεύτερον τῆς διδασκαλίας στάδιον κυριώτατον τοῦ διδασκάλου ἔργον θὰ ᾖ δι' ὅσον ἔνεστι μεγαλητέρας ἐπιμονῆς καὶ διὰ συχνῶν ἐπαναλήψεων νὰ καταστήσῃ εὐληπτον καὶ εὐχέρῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν μεταχείρισιν τοῦ χάρτου. Ἐν τῇ τοιαύτῃ του δὲ ἐργασίᾳ ὁ διδάσκαλος θὰ ἀρχίσῃ πάλιν ἀπὸ τῶν γνωστοτέρων μερῶν καὶ θὰ προβαίῃ κατὰ βαθμὸν εἰς τὰ ἀγνωστότερα ἀκολουθῶν, ἐννοεῖται, σειρὰν τινὰ καὶ τάξιν. Ἀφ' οὗ δῆλα δὴ καλῶς νοήσῃ ὁ μαθητὴς τί πρᾶγμα εἶνε γεωγραφικὸς πίναξ, πῶς εὐρίσκομεν τὰ τέσσαρα τοῦ ὀρίζοντος σημεῖα, τίνα μέρη τοῦ πίνακος δηλοῦσι τὴν ξηρὰν καὶ τίνα τὰς θαλάσσας, τί καλοῦνται κόλποι, ἀκρωτήρια, ἰσθμοὶ, πορθμοὶ, ποταμοὶ, ὄρη, λίμναι, προβαίνει ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν ἰδιαιτέραν διδασκαλίαν τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Τουρκίας—ἂν ἐν Τουρκίᾳ γίνηται ἡ διδασκαλία—καὶ μεταβαίνων ἐκεῖθεν εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας, ἐξηγεῖ εἰς τοὺς παῖδας κατὰ σειρὰν τὰ κυριώτατα τῆς φυσικῆς καὶ πολιτικῆς γεωγραφίας τῆς Εὐρώπης πρῶτον, ἔπειτα δὲ, συνοπτικώτερον, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἡπείρων ἐπὶ τοῦ πίνακος τῶν ἡμισφαιρίων. Εἰς πᾶσαν δὲ ταύτην τὴν διδασκαλίαν, ἥτις θὰ ποικίλληται διὰ παντοίων προβλημάτων, κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὑποδειχθέντα, θὰ ἔρχηται νὰ υποβοηθῆ τὴν μνήμην τῶν παίδων τὸ ἐγχειρίδιον. Ἐννοεῖται δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὅτι ἀδύνατον εἶνε πάσας τῆς τοιαύτης διδασκαλίας τὰς λεπτομερείας νὰ διαγράψωμεν ἐνταῦθα· ἀρκεῖ νὰ ὑποδειχθῇ τὸ πρᾶγμα, τὸ ἔργον θὰ τὸ συμπληρώσῃ ἢ πείρα καὶ ἡ νοημοσύνη τοῦ διδασκάλου. Ἄλλως δὲ εἶνε καὶ πράγματα, τὰ ὁποῖα καὶ δὲν πρέπει ὀριστικῶς καὶ καθ' ἓνα οὕτως εἰπεῖν τύπον ὡς πάγια καὶ ἀμετάβλητα νὰ διατυπωθῶσιν, ἀλλὰ πρέπει ταῦτα κατὰ τὰς ἐκάστοτε χρείας καὶ δυνάμεις τῶν παίδων, κατὰ τὰς ἀνάγκας ἐκάστου σχολείου, κατὰ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας, ὃν ἕκαστος διδάσκαλος διαθέτει, καὶ τὰς ἄλλας περιστάσεις νὰ κανονίζωνται. Εἰς τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο καὶ κυριώτατον τῆς διδασκαλίας στάδιον πρέπει μάλιστα ὁ διδάσκαλος πᾶσαν προσπάθειαν νὰ καταβάλλῃ εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ ἐπαγωγὸν καὶ τερπνὸν τὸ φύσει ξηρὸν τῆς γεωγραφίας μάθημα, παρεμβάλλων καὶ παρενείρων παντοίας διηγήσεις καὶ παρατηρήσεις ἱστορικὰς, κλιματολογικὰς ἢ ἄλλας εἰλημμένας ἐκ περι-

ηγήσεων, ἐκ τῆς φυσικῆς ἱστορίας ἢ ἀλλαχόθεν· ὡς μέτρον δὲ τῶν τοιούτων παρεμβολῶν θὰ ἔχη ὁ νοήμων καὶ ἀνεπτυγμένος διδάσκαλος τὰς δυνάμεις καὶ τὴν κατάστασιν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδῶν, ὧν ἡ διάπλασις τῷ ἔχει ἀνατεθῆ. Ἐρχεται ἔπειτα τὸ τρίτον στάδιον τῆς διδασκαλίας, καθ' ὃ θὰ γινήται ἢ κατὰ τὸ ἐν χρήσει ἐγχειρίδιον ἀποστήθισης τῶν πρότερον πρακτικῶς διδαχθέντων καὶ ὑπὸ τῶν παιδῶν κατανοηθέντων. Ἡ ἀποστήθισις ἄρα αὕτη οὐδὲν ἄλλο θὰ ᾔνε ἢ ἐπανάληψις τῶν δεδιδασγμένων. Τέλος κατὰ τὸ τέταρτον τῆς διδασκαλίας στάδιον θὰ ἀσκῶνται εἰς παντοῖα γεωγραφικὰ προβλήματα οἱ παῖδες ἄνευ βιβλίου καὶ ἄνευ χάρτου, καὶ τὸ τέταρτον τοῦτο στάδιον θὰ ᾔνε ἢ κορωνίς καὶ κορύφωσις τῆς ὅλης γεωγραφικῆς διδασκαλίας. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσιν οἱ διδάσκαλοι, ὅτι ὀλίγα πρέπει ἐκ τῆς γεωγραφίας νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ, ἀλλὰ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ἀπαραίτητον εἶνε κατὰ βάθος νοηθέντα ἀνεξαλείπτως καὶ οἷονεὶ ἀδαμαντίνως νὰ ἐντυπωθῶσι καὶ ἐν δὴ λεγόμενον νὰ χωνευθῶσιν.

Τοιαύτην τινὰ τερπνὴν ἅμα καὶ πρακτικὴν ἀπαιτοῦσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ σπουδαιοτάτου τῆς γεωγραφίας μαθήματος αἱ σημεριναὶ ἀνάγκαι. Περιστὸν βεβαίως εἶνε νὰ ὑπομνήσω εἰς τοὺς ἐπιτετραμμένους τὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν ὁποῖαν ἔχουσιν εὐθύνην καὶ ὀπόσον ὑψηλὸν καθῆκον. Ἄν σήμερον τὰ ἡμέτερα πράγματα δὲν ἔχωσιν ὡς ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν, αἴτιον τούτου εἶνε καὶ τὸ πολὺ ἀτελὲς τῆς ἐθνικῆς παιδείσεως· ἐθνικὴ δὲ παιδείσις ἄνευ καλῶς κατηρτισμένων δημοτικῶν σχολείων εἶναι φρούδη τις λέξις καὶ ματαία. Θὰ περιέπιπτον ἄκων εἰς ἀναπτύξεις κοινῶν τόπων, ἂν ἤθελον διὰ μακροτέρων νὰ πραγματευθῶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Τίς σήμερον ἀρνεῖται ὅτι ἡ δημοτικὴ παιδείσις πρέπει νὰ ᾔνε ἢ ἀδαμαντίνη κρηπίς τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς;

Ἐν λοιπὸν ἐκ τῶν οὐσιωδεστάτων τῆς δημοτικῆς παιδείσεως μαθημάτων ἠθέλησε τὸ κατὰ δύναμιν νὰ προαγάγῃ διὰ τοῦ βιβλιαρίου, ὅπερ ἐξέδωκεν, ἃ πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος, φίλοι διδάσκαλοι, εἰς ὑμᾶς δ' ἀπόκειται νὰ ἀποδείξητε ὅτι ὁ Σύλλογος δὲν ἐμερίμνησεν εἰς μάτην.